

ВИШНІВЕЦЬ: ЩО В ІМЕНІ ТВОЇМ?

Володимир Козира. м. Ланівці. 2022 р.

Біля п'ятнадцяти років, з часу роботи у Вишнівецькому палацово-парковому відділі Національного заповідника «Замки Тернопілля», кристалізувалися думки, які сьогодні виношу на розсуд дослідників, шанувальників історії і своїх земляків. Уже біля шести століть це невеличке волинське містечко перебуває у вирі історичних і політичних подій. Родове гніздо князівського роду Вишневецьких, які протягом більше трьох століть були найвпливовішою елітою могутніх держав – Велике князівство Литовське і Річ Посполита, будівничими фундаменту держави Україна, найосвіченішими людьми свого часу, шанувальниками і меценатами культури та мистецтва. Доля їх тісно пов'язана із Вишнівцем і він віддячує найціннішим – свято шанує пам'ять, зберіг і відроджує резиденцію, пише нову історію роду, заполітизовану і сфальшовану у попередні століття.

Ця історична розвідка присвячена глибокому історичному минулому нашого краю та спробою дати новий погляд на етимологію і семантику назви поселення, відомого сьогодні як Вишнівець. Кінцева мета – новий поштовх дискусії щодо походження князів Несвіцьких, нащадками яких є князі Вишневецькі. Отож, етимологія ойконіма Вишневець – саме так зафіксована назва двох однойменних сіл у 1463 році.¹ В одному з найновіших етимологічних словників топонімів України читаємо: «Ойконім виник за допомогою суф. -ець у релят.-демін. функції від вишнів «вишневий» або від топоніма Вишнів, який є семант. похідним від вишнів чи посесивом на -ів від антропоніма Вишня.... Можливе утворення ойконіма від діал. вишнівки «порічки, *Rives rubrum L.*» за допомогою -ець».² Тобто, і від топоніма Вишнів, і від антропоніма Вишня, і від вишні і порічок. Народна традиція пов'язує етимологію від назви дерева вишні, яке у великій кількості росте у цій місцевості. З останнім я погоджуся. Дійсно, росте і рясно родить, і не тільки у Вишнівці. Ойконіми, похідні від назви цього славного деревця – Вишня, Вишеньки, Вишневе, Вишнепіль та ін., у великій кількості і по усій Україні. А ось ойконім «Вишневець» на Україні лише у одному екземплярі. Інші аналогічні назви ми знаходимо аж у далекій Хорватії – Вишневець (хорв. *Višnjevec*) у Крапинсько-Загорській жупанії в складі міста Преграда і Вишневець-Подврський (хорв. *Višnjevec Podvrški*) у Загребській жупанії в складі міста Самобор.

Проведемо дослідження ойконіму. Припустимо, що ойконім Вишневець не простий, а складний. Як зазначає В. М. Жирмунський: «Будь-яке складне слово у минулому або становило словосполучення, або було побудоване за моделлю словосполучення минулого часу».³ Пошукаємо на Україні складні ойконіми, антропоніми із початковим *Виш-*. Вибір невеликий - Вишгород під Києвом, Вишгородок на Волині, ім'я - Вишеслав. Це означає, що наші прашури дуже шанобливо ставилися до слова «*Виш*». Розглянемо його етимологію і семантику. Найбільш дослідженою в цьому плані є назва м. Вишгород біля Києва. Офіційна наука пояснює будову слова – порівняльний прислівник *виш-* і іменник *-город*, тобто укріплення, замок, місто, на високому місці або розташоване вище Києва за течією Дніпра. Із альтернативних думок розглянемо лише ті, які у поясненні враховують світоглядні традиції періоду пізніх слов'ян та Київської Русі, а не ХХ чи ХХІ ст. Найдетальнішу інформацію знаходимо у дослідженні Перегуди В.Е.⁴ У першій писемній згадці про Вишгород у творі Костянтина Багрянородного «Про управління імперією»(942-952 рр.), місто називається «Вусеград».⁵ Із зрозумілих причин ця назва трактується як наслідок грецької транскрипції слова і просто замовчується. Відомий дослідник давньоукраїнської міфології і народних традицій В. Войтович та інші наводять цілий ряд народних назв слов'янського бога Велеса - «Волос», «Вус», «Влас» «Вилас», «Вишас».⁶ Саме Велесом і Перуном присягалися перші Київські князі Олег та Ігор при підписанні відомих історії договорів із греками 911 і 942 рр.».⁷ Тобто, назва міста і обряди, які здійснювалися там, могли бути пов'язані з іменем цього дохристиянського бога. А що у Вишнівці? Місцеві старожили розказують легенди, перекази з давніх часів,

що на «Дідові горі (Дідівській горі)», яка розташована неподалік від палацу князів Вишневецьких, вище по течії р. Горинь, в сиву давнину було капище, де місцеві багатівірці здійснювали свої культові обряди.

Відомий дослідник санскриту С. Наливайко дещо по іншому трактує походження ойконіму Вишгород. VISH (віш) на санскриті, коріння якого, як і слов'янських мов, у індоєвропейській спільноті, означає «*всі, люди, плем'я, рід*».⁸ З ним споріднене давньослов'янське *вьсь*, церковнослов'янське *весь*, білоруське *веска*, польське *wieś*, словенське *vas*, в.лужицьке *wjes* із семантикою «*сільський населений пункт, село*». Отож, на його думку, семантика ойконіму Вишгород - «*поселення, місто племені, роду*». Саме таке розуміння семантики першої частини ойконіму Вишневець - *Виш-* могло зіграти жарт в історії містечка, але про це нижче.

Вишеслав – так звали старшого сина князя Володимира Великого, першого претендента на Київський трон. Відомий у дореволюційній Росії мовознавець А.Преображенський, вивчивши семантику старослов'янського імені Вишеслав (Вяш-теслав) у старослов'янській, словенській, болгарській, сербській, чеській, польській, верхнє і нижньолужицькій та зниклій полабській мовах, пов'язав його із культом слов'янського бога Святовіда, якому вклонялися руяни (руги, руси) та інші племена слов'ян, що мешкали на острові Рюген (сьогодні Німеччина) і трактував *Вяш-* як - «*священний, прадавній, князівський, найстарший*».⁹ І зразу стає зрозуміло, чому саме це ім'я дав князь своєму первістку. Адже його прадід Рюрик із своїм народом прийшли на нашу землю саме із о. Рюгена, де був побудований величний храм богу Святовиду, якому поклонялися місцеві слов'яни. Професор, доктор філологічних наук В. Таранець пояснює семантику імені Рю-рик – «*вождь, князь ругів (русів)*», а народу ва-ряги (*wu-ruhi*) – «*далекі руги (руси)*».¹⁰ До відома - ще на початку XIV ст. із 600 поселень на вищеназваному острові 80% були слов'янськими, 15% - німецькими, інші – змішаними.¹¹ Ще більше слов'янських племен мешкало у континентальній Європі, в тому числі вздовж берегів річки Одер, від Балтики до Карпат.

Виходячи із вищевикладеного, «*Виш-*», як частина складного ойконіму Вишневець, означає «*святе поселення*». Друга частина ойконіму *-невець* (корінь *нев* + суф -*ець*) пояснює хто тут проживав – плем'я *нев*. Зважаючи на традицію формування назв народів, племен, в т.ч. при перекладі з інших мов, реконструюємо його назву як *невці* (пор. стар. - половці, тиверці, вільці, далемінці, суч. – українці, німці, угорці та ін..).¹² Це означає, що Вишневець – складний етнонімний ойконім із семантикою – «*святе поселення племені невець*». Розумію, що таке трактування у багатьох дослідників і читачів викличе щонайменше подив, у декого і категоричне заперечення. Після довгих пошуків слідів цього племені у середовищі східних, західних і південних слов'ян мені вдалося їх знайти - дві етнічні групи південнослов'янського народу хорватів – *буневці* (хорв. *vinjevci*) і *яневці* (хорв. *janjevci*). Але про це нижче. Що підштовхнуло мене до таких висновків? Насамперед, опрацьовані монографії професора, філолога В. Таранця, в т.ч. уже згадувана вище «Українці: етнос і мова», реконструкція ним назви і локалізація ареалу проживання на землях Прикарпаття племені *боранів*, від назви якого пішли ойконіми Борщів, Зборів, Збараж і гідронім Збруч (стара назва Боруч)¹³ та напрацювань ряду дослідників в царині етнології. Остаточне ж рішення було прийняте після прочитання книги С. Кулика «Кенийские сафари».¹⁴ Що може бути спільного в історії Вишневецьчини, України і Кенії - спільні або близькі для усіх народів світу процеси на тих самих етапах суспільного розвитку. Автор із 70-х років ХХ ст. перенісся в середовище, де племена проживали у кам'яному, бронзовому і залізному віках. Матеріал, підкріплений фотографіями, вражає. Цю книгу, вважаю, як першоджерело, необхідно ввести для обов'язкового опрацювання студентами історичних факультетів вузів в курсі вивчення історії стародавнього світу.

Плем'я *невці*, на моє переконання, довгий час проживало на правому березі у верхів'ях р. Горинь і її допливах, багатих на ліси і дичину, воду і рибу, родючу землю і

зручних для захисту. Це дійсно благодатний край. Практично в кожному селі по обох берегах річки - археологічні пам'ятки не тільки періоду ранніх, пізніх слов'ян і Київської Русі, а й середнього і верхнього палеоліту, енеоліту, бронзової доби і залізного віку. Пам'ятка енеоліту - поселення Бодаки (трипільська культура), поряд із Вишнівцем, одне з найбільш досліджених в регіоні. Чому я стверджую, що плем'я саме проживало, а не залишило ойконім під час міграції через тутешні землі? В десяти кілометрах нижче по течії р. Горинь, на схід від Вишнівця, розкинулося село із назвою Маневе, відоме з 1463 року під назвою *Манев* як власність князів Збараських, а з 1482 року - власність засновника роду Вишневецьких князя Михайла Васильовича Збараського(†1517). Обділене сьогодні увагою дослідників, Манев в ті далекі часи було серйозним конкурентом Вишневцю. Уже в 1463 році існували Старий Манев і Манев. У спадок вони перейшли не до синів князя Василя Несвіцького(†1450-ті), а як отчина, залишилися у володінні дружини покійного князя до її живота.¹⁵ Князь Семен Збараський(†1481), власник села, з часом перейшов на прізвище, похідне від його назви - Маневський і, напевно, зробив своєю резиденцією, оскільки один із актів поділу отчини між ним і дружиною покійного брата з дітьми, у присутності багатьох свідків, від 2 червня 1478 року написано саме у Маневі.¹⁶ Більше того, цим актом навіть встановлювалася межі між Маневом і Вишневцем. Існуюча етимологія ойконіма – «від ОН* Мань, пор. Мане, що є гіпокористиком композитного імені Маніслав, і суфікса –ев, -е».¹⁷ На мою думку, ойконім також складний – Ман-нев. Перша частина *ман-*, має індоєвропейське коріння і присутнє сьогодні у більшості індоєвропейських мов із семантикою – «людина, чоловік», а *нев* – архаїчна форма назви племені –*невці*. Отож Манев - складний етнічний ойконім із семантикою «поселення людей племені *невці*»

Продовжуємо рухатися на схід по правому березі р. Горинь і через два десятки кілометрів від Манева у нас на шляху розкинулося м. Ланівці - з 1444 року власність Пашка Яловицького, кременецького зем'янина. До речі, як свідок, від був присутній в 1463 році при поділі володінь князями Збараськими. Первісна назва села – Ланевці. Існуюче пояснення назви –«Ойконім виник семантичним способом від катойконіма ланівці з основою назви пос. Лани чи Ланівка або від групової назви людей ланівці «ті, що поселилися в лані».¹⁸ Г. Басюк свою книгу про місто назвав «Ланівці. Місто на чотирьох ріках».¹⁹ І дійсно, воно розташоване у гирлі річок Жирак, Буглівка і Жердь, правих допливів р. Горині. Зрозуміло, що ланів при заснуванні поселення тут було не так вже і багато, тому етимологія і семантика ойконіма інша. Вважаю що це також складний етнічний ойконім. *Лан-* у старослов'янській мові означає «поле, нива, земля», –*невці* – назва племені. Отож, семантика ойконіму Ланевці - «земля племені *невці*».

У верхів'ї р. Жирак, правого допливу р. Горинь, на південь від уже згаданих поселень Вишневець, Манев і Ланевці на відстані біля 15 км. розташоване сьогодні с. Влашинці. Перша згадка про це село під назвою Влашиновці 9 липня 1463 р. – поділ спадку князя Василя Збараського його синами князями Семеном, Солтаном і Василем Збараськими в Луцьку.²⁰ Село отримав князь Солтан Збараський. В грамоті від 2 червня 1478 р. про поділ спадку князя Солтана Збараського між його братом князем Семеном Збараським і вдовою князя Василя Васильовича Збараського із синами Михайлом, трьома Семенами і Федором Збараськими село під назвою Влашиновці відійшло до останніх.²¹ В майбутньому назва трансформувалася в Улашківці. Подібних ойконімів на теренах України не надто багато – дві Улашанівки, одна з яких центр однойменної ТГ у Шепетівському районі Хмельницької області, одна у складі Курненської ТГ Житомирського району Житомирської області і Влашанівка у Сахновецькій ТГ Шепетівського району Хмельницької області. Влашиновці на Кременеччині по віку найстарші. Розглянемо етимологію і семантику назви цього населеного пункту. Відразу ж зауважу, що в спеціальній довідковій літературі пояснення цього ойконіму немає. В словнику власних географічних назв Хмельницької області інформація наступна –«№719 - Влашанівка: відантропоніма назва; порівняйте особову назву Влашин, Влашко, № 4608 -

Улашанівка: відантропонімна посесивна назва; порівняйте особову назву Улас».²² О. Волянук виводить назву від «патроніму *влащинці* «рід чи піддані Власка», ОН Власко<Влас=Улас».²³ Шанований мною історик нової генерації І.Тесленко навіть провів спеціальне дослідження, присвячене етимології цього ойконіму.²⁴ Його думка стосовно с. Влашиновці на Кременеччині – від прізвища засновника села Богуша Влашина — члена ради удільного волинського князя Свидригайла Ольгердовича (зг. 1451 р.).

На мій погляд доля істини є в усіх цих варіантах етимології, але знову ж таки, шановні дослідники підходять до питання поверхнево. Реконструємо початкову назву ойконіму Влашиновці (Влашиновці) - *Влашиневиці* (*Власиневиці*). Ойконім складний – *Влаш-* (*Влас, Улас*) і дещо видозмінене *-невиці*. Імя Влас(Улас) поширене серед усіх ін. європейських народів, семантика з грецької мови «шепелявий», похідне від нього прізвище - Влашин. Але подивимося глибше в нашу історію. Вище я вже зазначав, що Влас (Власій) є одним із народних імен дохристиянського бога Велеса, одного з найголовніших богів пантеону язичництва. Образів і функцій у нього дуже багато. Мені до вподоби його образ із Велесової книги – навчив слов'ян-русів обробляти землю, вирощувати злаки, бути землеробами, бог знань, ремесл і книг. Враховуючи світоглядні традиції наших пращурів вважаю, що перша частина назви села походить саме від імені цього бога, а друга досліджена мною вже вище, бо присутня в ойконімах Вишневець, Ланевець, Манев. Отож, на мою думку, семантика ойконіму Влашиновці (Влашиновці), як і Вусєграда (Вишгорода на Київщині) – «*духовний центр племені невиці*». Богдан Копцюх у своєму дослідженні «Середовище прикарпатських етнічних топонімів», наголошує, що «топонімічне середовище етнічних назв у складних взаємозв'язках досі зберігає назви або основні частини назв давніх етносів і може допомогти у відтворенні своєрідності племінного періоду етногенезу українців».²⁵

Моє бачення етимології і семантики етноніма *невиці*. Зрозуміло, що коріння слова потрібно шукати у сивій давнині, а у встановленні семантики враховувати світоглядні традиції того часу. Семантика індоєвропейського слова «нев» - «*новий*». Саме така семантика назви річки Нева, яка утворилася у бронзовому віці і її назва зафіксована у фінських і шведських джерелах. Не виключаю того, що це слово могло стати твірним для назви племені, коли, скажімо, декілька родів втратили зв'язок із материнським племенем і створили нове, або ж цілеспрямовано відкололися з цією ж метою. Продовжуючи пошуки, у літописі Самовидця знаходжу – «*И такъ скончилось гетьманство Многогрѣшного, которій собѣ клятву соборную святѣишого патриархи нѣ во что поважаючи, совѣмъ в нѣвецъ поишоль; а маетность его розно старшина подѣлила*».²⁶ Судячи із змісту речення, вираз, «*в нѣвецъ поишоль*», означає - пішов у небуття, у вічність. В цьому випадку семантика назви племені - «*вічні*». Із цим тлумаченням перекликається семантика назви с. Невицьке у Закарпатті. Місцеві традиції пов'язують її із давнім божеством Наву (Неву), що символізує невідомість, світ духу предків, уявний світ. У хорватів навіть поширене чоловіче імя Невен. Усі варіанти, а особливо другий, цілком відповідали духові і світогляду того часу, були зрозумілими і затребуваними, а збереження цієї назви на протязі тисячоліття підтверджує правильність вибору.

Як я вже писав вище, на Балканах проживають дві південнослов'янські етнічні групи хорватського народу – *бунєвиці* (хорв. *vinjevcı*) і *яневиці* (хорв. *janjevcı*). Перші мешкають переважно у Хорватії, Сербії (Воєводина) і на півдні Угорщини, другі у Косово. Саме на теренах проживання бунєвиців в Хорватії у Крапинсько-Загорській жупанії у складі міста Преграда розташоване поселення Вишневець (хорв. *Višnjevci*), а у Загребській жупанії у складі міста Самобор (пор. Самбор на Львівщині) - Вишневець-Подврський (хорв. *Višnjevci Podvrški*). Традиційний центр яневиців у Косово – м. Янево (пор. Маневе на Волині) та навколишні села біля Приштини. Що пов'язує нашу землю і Хорватію? Відповідь очевидна - спільна історія. Багато українських, хорватських і європейських істориків сьогодні переконані в існуванні у VIII-X ст. в районі південного заходу Польщі, півночі Чехії, заході України та частково на сході Німеччини великої

ранньослов'янської держави Велика (Біла) Хорватія. Зрозуміло, що у цій державі хорвати не мали більшості, але були домінуючою силою. Саме із Білої Хорватії, як пише Константин Багрянородний, частина хорватів мігрувала на Балканський півострів за правління візантійського імператора Іраклія (610–641 рр.).²⁷ Достатньо одного прикладу, щоб зрозуміти її місце у тодішній Європі – столиця Білої Хорватії у VIII-X ст. розташовувалася, найімовірніше, на Стільському городищі (с. Стільськ, 50 км. від Львова), мала площу 250 га, довжина оборонних валів - 10 км.²⁸ Найбільше місто того часу у Європі, у 25 разів більше за Київ. Будували, торгували, навіть канал із шлюзами довжиною 11 км. побудували до Дністра, поклонялися своїм богам, ходили на Константинополь з Олегом в 907 році.²⁹ А ось остання згадка про них у Нестора Літописця - «У рік 6501 [993]. Пішов Володимир на Хорватів. А коли вернувся він із війни хорватської, то тут печеніги прийшли по тій стороні [Дніпра] од Сули. Володимир тоді пішов супроти них і вступив їх на Трубежі коло броду, де нині Переяславль».³⁰ Думаю, що після підкорення східної частини Великої (Білої) Хорватії Володимиром Великим, відбулася друга хвиля міграції хорватів в Угорщину, Косово, Хорватію, Моравію і Словаччину, а частина втікачів оселилися на вільних і неосвоєних землях на східному порубіжжі бувшої держави, на границі з Диким полем, куди ще не дійшли руки Рюриковичів. Плем'я невці поселилося біля витоків р. Горинь на правому березі і її багаточисленних допливах, що засвідчує існування тут великої кількості етнічних ойконімів. Як зазначає В. Давидюк: «Про білих хорватів у Галичині писали й українські історики, зокрема Михайло Грушевський та Дмитро Дорошенко. Тільки вони в силу доступних їм джерел не торкалися теми хорватів на Волині».³¹

Коли ж плем'я невці мігрувало на Балкани, де проживають його нащадки і яким був їх маршрут? 30 років тому, мандруючи Закарпаттям, вперше побував у с. Невицьке і на руїнах однойменного замку. Зрозуміло, що вже тоді виникли асоціації із назвою Вишнівця і його замками. І ось сьогодні прийшов час пов'язати їх історію. Перша писемна згадка про с. Невицьке Ужгородського району, яке розташоване неподалік замку – 1364 р. Однозначно, що село, від назви якого пішла назва замку, виникло дещо раніше. Існуючому сьогодні кам'яному замку передували дерев'яний замок XII ст. із земляними укріпленнями, який прикривав Верецький перевал через Карпати. У березні 1241 року монголо-татари, зруйнувавши це укріплення, увірвалися до Угорщини. На стратегічному перевалі, я думаю, після них залишилася пустка. У 1274 році замок вже був відбудований. Хто ж відбудовував замок і закладав село із дещо незвичною для даної місцевості назвою? Судячи з їх назв, це зробили люди, носії етнічного *невці*. Що змусило їх до міграції на Балкани в другій половині XIII ст.? Під час навали монголо-татарських орд не відмічено масових міграцій підкорених народів – надто мобільними на той час були кочівники. Чи зафіксовані в історії нашого краю лихоліття, страшніші за монгольську навалу, які б змусили мешканців до чергової міграції у місце, де не було загрози виживанню?

Проаналізувавши історичні події 50-60 рр. XIII ст. на наших землях, вимушений констатувати - так, були... Таємнича Болохівська земля – східна окраїна Білої Хорватії у VIII-X ст., Галицько-Волинської держави XI- XIII ст. на порубіжжі із кочовим степом. Уже друге століття дослідники дискутують над її назвою, історією створення, існування і таємницею довготривалої пам'яті у місцевого населення. Виникла вона, швидше за все, набагато раніше від першої літописної згадки у 1150 році.³² Основною метою був захист порубіжжя Білої Хорватії, в подальшому і Галицько-Волинської держави від кочових народів сходу на протязі століть. Західні границі Дикого поля XVII ст., подані на карті Алекса Тора, складені на основі матеріалів з «Енциклопедії українознавства» під редакцією В. Кубійовича, на зламі тисячоліття, думаю, необхідно відсунути на захід кілометрів на триста. Саме тут, на землях південної Волині і східної Галичини, у VIII-XIII проходив стик цивілізацій хліборобів і кочівників. Саме сюди, на порубіжжя, втікали всі незадоволені діями місцевої влади (вигнанці), прагнучи особистої волі і свободи. Свободи від усталених традицій, від соціальної ієрархії, від будь яких утисків, зокрема релігійних.

Як я вже зазначив вище, не виключено, що і носії хорватського етносу, в тому числі і плем'я невці, після погрому в кінці X ст., також переселилися на ці порубіжні землі, сподіваючись дочекатися омріяної волі і кари на своїх кривдників. Продовжуючи жити виправданими століттями формами суспільного устрою, об'єднуючись у спільноти, будуючи замки-міста, займаючись традиційними видами господарства, ремесла, вони несли і пограничну службу, беручи на себе перші удари «пограничників». На карті замків Болохівщини середини XIII ст., складеною К. Терещуком, дуже добре прослідковується їх розташування – на сході землі, півколом, зверненим зовнішнім краєм на захід, один кінець якого починається від р. Тетерев (на південь від м. Чуднова), а другий закінчується поблизу р. Снивода, лівого допливу Південного Бугу.³³ Зрозуміло, чому два з половиною століття офіційні Галич і Володимир мирилися з існуванням цієї вольності на порубіжжі власної держави. Ситуація змінилася після 1240 року, коли монголо-татари усунули загрозу організованих і регулярних нападів кочових народів. Той, хто отримав ярлик на княжіння і своєчасно платив данину новим господарям, міг вести спокійне життя і розбудовувати власну державу. В той же час болохівці, будучи на протязі століть порубіжним щитом, звикли жити і за рахунок військового промислу. Маючи хороших союзників – галицьких бояр, порозумівшись із монголами, вони завдавали немало клопотів братам Романовичам. Іпатіївський літопис під 1235 роком свідчить: «Спридоша Галичане... и вси Болоховьсции князи с ними и повоеваша по Хомору и поидоша ко Каменцю, взявши полонь великъ поидоша».³⁴

Данило і Василько Романовичі, починаючи з 1241 року, систематично здійснювали каральні походи на Болохівську землю, а коли увірвався терпець в 1257-1258 роках, користуючись слабкістю влади хана Куремси, повністю розорили Болохівщину - знищили замки, розрили греблі, відселили тих, хто вижив і не встиг заховатися або втекти.³⁵ Як зауважує В. Собчук: «Болохівщина перетворилася в малолюдну буферну зону на межі із Золотою Ордою».³⁶ Розплата до Романовичів прийшла швидко. Новий хан Бурундай вогнем і мечем пройшовся по володіннях Романовичів і заставив їх власноруч «розметати» замки на Волині і Галичині.

Однозначно, що частина тих, хто вижили, втекли у незаймане пониззя Дніпра і їхні внуки стали біля витоків створення низового запорізького козацтва, передавши йому безцінний досвід виживання в складних умовах Дикого Поля і сусідства із степовиками, військові навички, традиції суспільного устрою. На жаль, через п'ятсот років історія повторилася - коли перестала існувати татарська загроза, Запорізька Січ і низове козацтво були також знищені, а останній кошовий отаман коротав віку на Соловках. Вдячні хлібороби і гречкосії, напевно на підсвідомому рівні, пронесли через століття пам'ять про болохівців, славних витязів-захисників і у XX ст., після здійснення адміністративно-територіальної реформи, яку планувала Центральна Рада, на карті України мала постати Болохівська земля із центром у м. Житомир.³⁷

Частина втікачів, а серед них і плем'я невці, по проторених одноплемінниками дорогах через Карпати, Верецький перевал, вирушили у чергову міграцію на Балкани. По дорозі частина племені невці залишилася на Закарпатті, в угорській, на той час, землі, заснувала село Невицьк і відродила з руїн замок, давши йому також своє етнічне ім'я. Звичайно, значна частина хорватського етносу залишилася проживати на землях своїх предків. Відомі хорватські історики В. Клаїч,³⁸ М. Відовіч³⁹ зазначають, що ще в XIX ст. мешканці довкола міст Дубно, Володимира-Волинського на Волині називали себе білими хорватами, а М. Чуріч на основі архівних даних наводить їх точну цифру – 17228.⁴⁰

Коротко щодо етимології і семантики назви топоніму - Болохівська земля і ойконіму - м. Болоховь. Існують декілька поглядів на це питання, одностайної думки істориків немає. Думаю, моя версія об'єднує усіх. *Болохівська земля* – відетнонімний топонім, *м. Болоховь* – складний етнонімний ойконім. Обое похідні від трансформованого на протязі століть етноніма Білі Хорвати: *Білохорвь* – *Болохорвь* – *Болоховь*. Семантика відповідно – «земля білих хорватів» і «місто білих хорватів». Існування гідроніму р. Болохівка, ойконімів с. Болохів і м. Болехів (Калуський р-н Ів.-Франківська область), на південь від Стільського городища, в басейні р. Дністер, тому серйозне підтвердження і

свідчення того, що ці землі могли бути осередком проживання білих хорватів у часи існування власної держави.

Стара дорога Вишгородок–Вербовець-Вишнівець-Кременець проходить поряд із двома городищами часів Київської Русі біля с. Пахиня Кременецького району. Історична традиція з XIX ст. саме тут розташовує літописний Вигошів, перша згадка про який в Іпатіївському літописі під 1152 р. В цьому я дуже сумніваюся - місцева мікротопонімія не підтверджує існування тут града із такою назвою. Думаю знаходився він в трикутнику Шумск-Тихомиль-Вигошів дещо в іншому місці. Як стверджує дослідник Володимир Кравчук, на городищі біля с. Пахиня розташовувався ранньосередньовічний град Пахін.⁴¹ Але що цікаво, недалеко від р. Болохівка і с. Болохів розташоване с. Гошів. Чи не могли втікачі із нього у X ст. стати засновниками м. Вигошів?

Прослідковується певна закономірність у формуванні назв нових поселень на теренах, куди мігрувало плем'я *невці* – ойконіми формуються від його етнічної назви шляхом перетворення етноніма на складний ойконім так, ніби за іншим словом вони хотіли захистити від небезпеки, заховати своє етнічне ім'я і назви населених пунктів, звідки втекли. Не виключаю, що це могло було пов'язано з їх світоглядними традиціями. В послідууючому, після міграції на Балкани, ця традиція торкнулася і часткової зміни назви самого етносу - *буневці*, *яневці*. Семантика нового етноніма *яневці* – однозначно, стверджуюче «*я невець*». А ось семантика етноніму *буневці* потребує глибшого дослідження. Традиція використання словотвірного «*бу-*» прослідковується на теренах проживання *невців* на Волині – с. Бутич, с. Буглів і річка Буглівка на території Кременецького району.

Як я і обіцяв на початку розвідки, пов'язу запропоновану етимологію і семантику ойконіму Вишнівець із дискусією щодо витоків роду князів Несвіцьких. Насамперед щодо локалізації поселення *Nieśwież* (*Nyewyecz*), яке саме в такому вигляді згадується у Хроніці Яна Длогуша, виданій у 1869 році у Кракові.⁴² Відсутність другого варіанту назви поселення у перевиданій в 2009 році у Варшаві Хроніці під назвою - «*Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego. Ks. 11, 1413-1430*»,⁴³ нехай залишиться на совісті авторів. Використовуючи матеріали королівської канцелярії, Ян Длогуш описав подорож короля Владислава Ягайла в 1415 році із м. Снятина на молдавському кордоні до м. Троків (Литва) із зазначення маршруту руху кортежу. Локалізація одного із пунктів маршруту - *Nieśwież* (*Nyewyecz*), дала б прихильникам походження князя Федька Несвіцького із місцевих болохівських князів додаткові аргументи в дискусії. С. Келембет навіть запропонував приблизне місце розташування цього пункту – городище біля с. Моначин Хмельницької області, розташоване на півдорозі між Смотричем і Кременцем.⁴⁴ Мотив вибору незрозумілий. Денний пробіг кортежу короля - 25-30 км., тобто як попередній відтинок шляху від Кам'янця до Смотрича. Більше ні коні, ні люди, при тривалому переході фізично не змогли б витримати. Отож дорога зі Смотрича до Кременця (180 км.) зайняла не менше 4-5 діб. Жодної підказки в топонімії регіону, яка допомогли б локалізувати *Nieśwież* (*Nyewyecz*) біля с. Моначин немає. Не заперечуючи того, що король міг там заночувати, пропоную інший підхід до локалізації таємничого поселення.

Описи не лише подорожей, а й щоденного життя монархів, здійснювали придворні біографи. Під час подорожей вони обов'язково були у свиті монарха. Зупинившись на постій і почувши назву поселення, біограф, переклав на польську мову і записав назву поселення у буквальному розумінні того, що почув. Якщо почув *Невець*, то він просто записав її у польській транскрипції – *Nyewyecz* (другий варіант за Длогушем). Не виключаю того, що він міг почути і *Вишневець*. В такому випадку перша частина назви - «*виш*», тотожна за значенням і співзвучна польському «*wieś*» була усвідомлена як «село» і назва поселення записана як «село Невець» (пол. *Wieś Nyewyecz*). Думаю, що навіть у Краківському університеті принципи транскрипції у ті часи вивчали не надто глибоко, а

транслітерація взагалі виникла в кінці XIX ст. Хто із них, біограф або Длогуш, упустив першу частину назви, важко сказати - не годиться монарху ночувати у селі.

Подвійна назва Nieśwież (Nyewuycz) у Хроніці може свідчити лише про одне - у Длогуша виникли сумніви із реконструкцією назви населеного пункту. Оскільки першоджерела були рукописні, то це не дивно, а інтуїція в цьому поганий помічник. Отож, Nieśwież – назва поселення після її реконструкції Длогушем, Nyewuycz – назва, перенесена із записів біографа короля. Зрозуміло, що другий варіант – Nyewuycz, більш точно передає звучання ойконіму Невець або частини ойконіму Виш-невець і саме цей варіант я беру за основу та розглядаю в подальшому. Хорватський дослідник Petar Kogunić, доносить до нас також різні варіанти написання ойконіму Вишневець (Višnjevce) у хорватській мові - Višnovce, Vissnovecz, Visnyevce.⁴⁵ Так, сьогодні ойконім Вишнівець на польській мові пишеться Wiśniowiec. А в минулому? Подивимося на одну з останніх робіт Гійома Лавассера де Боплана, карту України 1665 року – Wisniowiecz.

Стосовно помилок при переписуванні рукописних текстів. В. Собчук наводить повчальний приклад, як писар при копіюванні в Книгу Руської (Волинської) метрики лише одного документа, видимусу листа сина князя Федька Несвіцького Юрія від 1467 року дружині Настасії на певну суму грошей, допустив не одну, а цілих чотири грубих помилки: пропустив у даті місяць, указав неможливий рік, помилився у цифрі індікту, перекутив географічні назви.⁴⁶ А це, до речі, єдиний документ із згадкою про цього князя.

Реконструюючи назву населеного пункту, Длогуш міг взяти за основу близьке за звучанням і достатньо відоме на Поділлі, Волині і йому особисто прізвище Несвіцький. Зрозуміло, що в ті часи такого різноголосся у його написанні не було. Вперше, думаю, із цим прізвищем Длогуш зіткнувся при опрацюванні матеріалів Грюнвальдської битви, яку він детально описав. По інформації білоруського дослідника А. Тараса, у складі військ Великого князівства Литовського брала участь Несвізька хоругва, очільником якої був князь Іван Несвізький.⁴⁷ Досить знайомий був Длогуш і з бурхливою діяльністю на теренах Поділля і Волині Федька Несвіцького, про якого писав - «...серед всіх князів Литви і Русі відзначався великою відвагою і тішився величезною повагою серед вояків. Він з допомогою татар, русинів, валахів та бессарабів, пригноблював підданих короля постійними наїздами з замків, котрі на Поділлі належали князеві Свидригайлові...».⁴⁸ Переконали, що у записах біографа було набагато більше інформації про подорож короля і його ночівлю у цьому поселенні, тому що читав аналогічні матеріали про перебування у Вишневці в XVIII ст. інших коронованих осіб. Не виключаю навіть того, що хтось із роду Несвіцьких міг бути у світі короля, адже мандрував він через їхні землі, які невдовзі, як своєю отчину, від тих же поляків, так завзято, із зброєю в руках, захищав Федько Несвіцький. «Tempora mutantur et nos mutamur in illis» - казали в таких випадках древні римляни.

Цілком логічно припустити, що на шляху подорожі короля існував населений пункт із назвою Невець (Nyewuycz). Це лише підтвердило б мої думки щодо проживання у верхів'ях р. Горинь племені *невці* і заснування ними града Невець, а також поселень Вишневець, Манев, Ланевці, Влашиновці та ін. Першим кандидатом на розташування поселення Невець (або Вишневець у другому варіанті), згаданого у 1415 році, є городище у с. Старий Вишнівець. О. Цинкаловський, описуючи його, свідчить: «Оселя ця ще в 15 столітті належала до Волинських князів, і резиденцією їх, очевидно, було старе вишневецьке городище, положене на захід від церкви у Старому Вишневці».⁴⁹ Висновки його ґрунтувалися на розкопках курганів, які у Старому Вишневці проводив В. Антонович. Знайдені меч із срібним руків'ям, стилети, зброя коня - яскраве тому свідчення.⁵⁰ Якщо мої міркування правильні, то знищення поселення Невець (Nyewuycz), резиденції князів Несвіцьких, від якої пішла їх назва, відбулося в 40-х роках XV ст. і було результатом бурхливої діяльності на Поділлі і Волині князя Федька Несвіцького,

соратника Свидригайла, у їх намаганні зберегти незалежність і суверенність Великого князівства Литовського від Польського королівства. Єдине, що насторожує, це зміна назви з Невець на Вишневець (1463 р.) – за такий короткий проміжок часу навіть у випадку повного зруйнування поселення Невець (Nyewuycz), місцеві мешканці не могли забути його назву і на відновлене перенести назву сусіднього, хоча і близьку за звучанням – Вишневець. Впевнений, що лише археологічні розкопки у Старому Вишнівці, Вишнівці, та серйозні розвідки в окрузі, можуть поставити крапку на локалізації поселення Nieśwież (Nyewuycz) із Хроніки Яна Длогуша і внести вагомий внесок у вивчення історії краю і України. Як приклад, два невеликі розвідувальні шурфи після ретельної розвідки на території Вишневецького палацового комплексу, в часи моєї роботи там, виявили на метровій глибині зовнішні кам'яні оборонні мури замку, аналогічні Збаразькому (поч. XVII ст.), в іншому місці, практично на поверхні, круглу кам'яну башту, засипану землею (XV- XVI ст.). Перебуваючи на місці залишків городища у Старому Вишнівці років п'ятнадцять тому разом із високими чиновниками з Тернополя, у віданні яких є захист історичної спадщини нашого народу, ми були вражені великою кількістю артефактів далекого минулого на свіжозораній землі і льохом у підземеллях замку князів Вишневецьких, який виріс на місці городища. Чи не тому, знаючи справжню історію роду, князь Михайло Васильович Вишневецький, маючи, як старший син, право вибору, зупинився на Вишневці, а не Збаражі.

Стосовно того, чи можуть князі Несвіцькі бути болохівськими князями, а їх прізвище похідним від ойконіму Невець (Nyewuycz). Насамперед варто з'ясувати, чи можуть бути поселення Невець, Вишневець, Манев, Ланевці і Влашиновці (Улашківці) частиною Болохівської землі. Якщо підтвердиться висунута версія щодо її етимології і семантики, то в такому випадку не потрібно навіть шукати доказової бази. Разом з тим, джерела другої половини XVI ст. про це свідчать і навіть досить детально. Осадження білозірським війтом Яном Хотимовським в 60-х роках XVI ст. нових поселень на вільних землях «на Болохове», навколо Білозірки, на берегах річок Жердь і Буглівка по границі *Ланевецьких земель*⁵¹ означає, що Білозірка і землі в басейні вищезазначених річок є частиною Болохівщини і не виключає того, що вона простягалася значно далше на захід, але була залюднена. Пограбування підданими князя Юрія Воронєцького в 1569 році маєтку Осьмиговичі пані Михайлової Козинської⁵² і відправлення полонених і награвованого майна «на Болоховь» під Збараж, де у його власності в той час було с. Влащинці,⁵³ розташоване у верхів'ях р. Жирак, правого допливу Горині, ще далше на захід відсувають порубіжжя Болохівської землі. Більше того, шлях із Воронєць до Влащинець проходить через Вишгородок і його землі. Отож, і Вишгородок з округою також частина цієї землі. Зважаючи на це, можемо стверджувати, що північна границя Болохівської землі на теренах Південно-Західної Волині розпочинається від витоків р. Горинь і іде на схід по її правому березі. Локалізація західної границі – тема окремої розвідки, але початок її, однозначно, також у верхів'ї р. Горинь. Думаю, що це границі на ранньому етапі зародження і становлення цього утворення - поч. XI ст. Виходячи із цього, місцевих князів ми можемо ідентифікувати як болохівських князів.

Зважаючи на традиції утворення прізвищ князів на ранньому етапі їх виникнення – від етнічної назви племен, в послідуєчому - від назв населених пунктів, де були їх резиденції, прізвище Несвіцький може бути похідним як від назви племені невці і мати семантику - «князь племені невці», а також і від ойконіму Невець (Nyewuycz), резиденції роду. Прямі нащадки племені невці – хорватський етнос буневці і яневці, мігрувавши на Балкани, зберегли свою етнічну назву і ідентичність. Виходячи із цього, коріння роду князів Несвіцьких і їх нащадків Збаразьких, Вишневецьких, Поричьких і Воронєцьких – хорватський етнос. Додатковим підтвердженням походження роду вважаю одруження князів Івана Михайловича Вишневецького (†1543), батька «Байди» і Миколи Андрійовича Збаразького (†1574) на Марії Магдалині і Ганні Бранкович, дочках останнього сербського деспота із роду Бранковичів Іоана Бранковича (†1502). Уже давно

задавав собі запитання, чому це раптом в поважному віці, в 1538 році, князь Іван Вишневецький, маючи високе становище у суспільстві, замість того, щоб одружитися на забезпеченій місцевій спадкоємиці, раптом одружується на досить поважного віку, як для дівчини того часу, дочці деспота. Пізній перший шлюб Марії Магдалини - майже у 40 років, народження пізніх дітей, особливо у другому шлюбі із князем Олександром Чорторийським виглядає досить підозріло. Дослідивши цю загадку, вияснив, що із-за відсутності спадкоємців, наступником Іоана Бранковича став Іваниш Беріславич(†1514), якого угорський король Владислав II призначив сербським деспотом.⁵⁴ З метою легітимізації титулу він одружився на вдові покійного деспота Олені Бранкович (Олена із роду Якшичів, рідна сестра Ганни Якшич, у заміжжі княгині Глинської, бабусі царя московського Івана IV Лютото). Сербські літописці того часу чомусь замовчують навіть його ім'я. Правив він з 1504 по 1514 р., у шлюбі із Оленою мав четверо дітей – два сини, один з яких, Стефан – деспот Сербії у 1520-1536 рр. і дві дочки, імена яких невідомі. Причина усіх цих непорозумінь у тому, що Іваниш Беріславич був родом із... хорватського дворянського роду Беріславичів із Славонії, яка в той час була під владою Угорського королівства. Ось тут все стає і зрозумілим. Повністю згідний із тими дослідниками, які допускають, що Марія Магдалина і Ганна є таємничими дочками деспота Іваниша Беріславича і Олені Якшич у другому шлюбі, а не Іоана Бранковича. В такому випадку заміж вони повиходили своєчасно, дітей народжували у репродуктивному віці і упокоїлися у 60-65 років. Для нас було важливим зрозуміти мотиви князів Івана Вишневецького і Миколи Збараського і, зважаючи на відкриті у ході дослідження дані щодо можливого коріння їх родів, одруження з деспотівними із хорватського роду пояснює багато чого.

Переконаний, що коли князь Дмитро (Байда) Вишневецький(†1563) за покликом розуму, серця і крові вирушив із Волині у пониззя Дніпра у пошуках слави і лицарської доблесті, він був упевнений, що буде там із розумінням прийнятий, знайде спільну мову із нащадками тих, хто разом із його предками стояли в обороні порубіжжя Великої (Білої) Хорватії і Галицько-Волинської держави та разом із князем Федьком Несвіцьким до останньої можливості захищали Волинь і Поділля від поляків. Історія свідчить, що він не помилився. Його мученицька смерть розбудила етнічну пам'ять представників роду Вишневецьких і вони продовжили його починання і справу своїх предків на Пониззі і Лівобережжі Дніпра, здійснили їх і свою мрію – створили власну державу, правда, «у державі» – Вишневецьчину. Не маючи можливості її легітимізувати, вони пішли в похід за короною і переможно його завершили – стали королями у чужій державі. І не їхня вина у тому, що вибір долі випав не найкращому.

Отож, підсумовуючи результати дослідження, вважаю, що на правому березі р. Горинь, починаючи від її витоків, проживали носії хорватського етносу - плем'я *невець*, яке мігрувало сюди на поч. XI ст. із теренів ранньослов'янської держави Велика (Біла) Хорватія після завоювання князем Володимиром Великим у 993 році її східної частини. Велика кількість етнічних ойконімів із його племінною назвою тому підтвердження. У другій половині XIII ст., після знищення князями Романовичами Болохівщини, частина племені мігрувала через Верецький перевал Карпатів на Балкани, заснувавши при цьому на Закарпатті с. Невицьке і побудувавши Невицький замок і їх нащадки сьогодні - хорватські етнічні групи *буневці* і *яневці*. Семантика складного етнічного ойконіму Вишневець (сьогодні Вишнівець) - «*святе поселення племені невець*». Поселення, не виключено що і град, Невець (Nyewycsz), зафіксоване у Хроніці Яна Длогуша, швидше за все розташовувалося на городищі в с. Старий Вишнівець Кременецького району на Волині. Не виключаю, що у Хроніці Длогуша могла бути допущена технічна помилка при реконструкції назви поселення і його назва могла бути - Вишневець. Вважаю першою писемною згадкою про Вишневець не 1463 р., а 1415 р. Князь Федько Несвіцький і його попередники могли отримали прізвище від назви племені *невець*, або ойконіму **Невець**(Nyewycsz), родової резиденції і головного граду племені, аналогічно Збараським,

Вишневецьким, Порицьким та ін., і можуть бути нащадками болохівських князів із хорватським корінням. Результати досліджень 2006 року американської компанії Family Tree DNA (FTDNA) по проекту «ДНК династії Рюриковичів», стосовно нащадків князя Федька Несвіцького, можуть означати, що з XI по XIV ст. мали місце династичні шлюби між збіднілими представниками династії Рюриковичів, які осіли на Болохівській землі і місцевими князями. Це свідчить про високе становище цього князівського роду у вказаний період і пояснює великі амбіції у послідуєчі століття.

-
- ¹ *Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*. – pod. ker. Z. L. Radzyńskiego / T. 1. – 1366–1506. – Lwów. – 1877. – S. 54–55.
- ² Лучик В. В. *Етимологічний словник топонімів України* / відп. ред. В. Г. Склярєнко. — К.: ВЦ «Академія», 2014. – с. 124
- ³ Жирмунський В. М. *Общее и германское языкознание: избранные труды* / Отв. ред. А. В. Десницкая и др. - Л.: Наука, 1976. – с. 144
- ⁴ Перегуда В.Е. *Тасмниця походження назви міста – Вишгород. - Старожитності Вишгородщини: Зб. тез, доповідей і повідомлень 16-ої наук.-практ. конференції, м. Вишгород. - Вишгородський іст.-культ. заповідник; Вишгород, 2010. – с.154-160.*
- ⁵ Константин Багрянородный. *Об управлении империей* / Под ред. Г. Г. Литаврина, А. П. Новосельцева. — Изд. 2-е, исправл. — М., Наука, 1991. – гл. 9.
- ⁶ Войтович Валерій. *Українська міфологія*. –К.: Либідь, 2002. – с. 50
- ⁷ *Повесть временных лет. Часть I,II. Текст и перевод* (под. ред. члена-корресп. АН СССР В.П.Адриановой-Перетц). –М.-Л.: изд-во АН СССР, 1950. – с. 25.
- ⁸ *Повесть временных лет. Часть I,II. Текст и перевод* (под. ред. члена-корресп. АН СССР В.П.Адриановой-Перетц). –М.-Л.: изд-во АН СССР, 1950. – с.51
- ⁹ Преображенский, Александр Григорьевич. *Этимологический словарь русского языка* / сост. А. Преображенский. –М., 1910-1916. -12 т. Вып. 2: (Бучать-Год). -1910. – с. 112.
- ¹⁰ Таранець В.Г. *Українці: етнос і мова: Монографія* / В.Г.Таранець. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2013. – с. 236.
- ¹¹ там же, с. 246.
- ¹² Войтович Л. «Баварський географ»: спроба етнологізації населення Центрально-Східної Європи IX ст. //Укр. іст. журнал .-К.: «Дієз продукт». 2009. –Вип. 5, (№488). - с. 12-34.
- ¹³ Таранець В.Г. *Українці: етнос і мова: Монографія* / В.Г.Таранець. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2013. – с. 240.
- ¹⁴ Кулик С. *Кенийські сафари*. - Москва: «Мысль», 1976. - с. 333.
- ¹⁵ *Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*. – pod. ker. Z. L. Radzyńskiego / T. 1. – 1366–1506. – Lwów. – 1877. – S. 54–55
- ¹⁶ там же, S. 75-76
- ¹⁷ Інна Волянюк. *Історико-лінгвістичний аналіз ойконімії Південної Волині XV ст. (у межах сучасної Терн. обл.)*. - Студії і матеріали з історії Волині.... Кременець, 2018. – с. 135.
- ¹⁸ Лучик В. В. *Етимологічний словник топонімів України* / відп. ред. В. Г. Склярєнко. — К.: ВЦ «Академія», 2014. – с. 299.
- ¹⁹ Басюк Г.С. *Ланівці - місто на чотирьох річках*. –Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2014. –с. 192.
- ²⁰ *Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*. – pod. ker. Z. L. Radzyńskiego / T. 1. – 1366–1506. – Lwów. – 1877. – S. 54–55.
- ²¹ там же, S. 75-76
- ²² Торчинська Н., Торчинський М. *Словник власних географічних назв Хмельницької області*. — Хмельницький, 2008.
- ²³ Інна Волянюк. *Історико-лінгвістичний аналіз ойконімії Південної Волині XV ст. (у межах сучасної Терн. обл.)*. - Студії і матеріали з історії Волині.... Кременець, 2018. – с. 217.
- ²⁴ Тесленко І. А. *Улашанівка чи Улашинівка? До проблеми походження назви топоніма* / Ігор Тесленко // Вісник Нетішинського краєзнавчого музею. - Нетішин, 2017. - Вип. 6. - С. 92-94. Європи. -2008. – Вип. 27. - с.134.
- ²⁶ *Летопись Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малороссийских хроник: Хмельницкой, «Краткого описания Малороссии» и «Собрания истор.»*. - Киев, 1878.- с. 113-114

- ²⁷Константин Багрянородный. *Об управлении империей* / Под ред. Г. Г. Литаврина, А. П. Новосельцева... — Изд. 2-е, исправл. — М., Наука, 1991. гл. 31.
- ²⁸Орест Корчинський. *Ранньосередньовічне місто на Верхньому Дністрі // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 12. -2008. — с. 267-282.*
- ²⁹Літопис руський /Пер. з давньорус. Л.Є Махновця; Відп.ред. О.В.Мишанич. —К.: Дніпро. 1989. XVI. - с. 15.
- ³⁰там же, с. 68.
- ³¹Давидюк Віктор. *Нерозгадані таємниці волинян: публічна лекція, прочитана в Інституті соціальних наук Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. — Луцьк : Вежа-Друк, 2015. — с. 22.*
- ³²ПСРЛ, т. II, М., 1962, - с. 398.
- ³³Терещук К.І. *До питання про локалізацію Болохівської землі. С. 164-175 //«Дослідження з слов'яно-руської археології», К., Наукова думка, 1976 р. - с. 167-168*
- ³⁴ПСРЛ, т. II, М., 1962, - с. 774.
- ³⁵Літопис руський /Пер. з давньорус. Л.Є Махновця; Відп.ред. О.В.Мишанич. —К.: Дніпро. 1989. XVI. - с. 417 .
- ³⁶Собчук В. *Історична Волинь: Північний Захід України в регіональному і локальному вимірах минулого. —Кременець... 2017. — с. 19.*
- ³⁷Українська Центральна Рада : документи і матеріали: у 2 т. / НАН України... - Київ : Наук. Думка, 1996-1997.- т. 2: 10 грудня 1917 р. - 29 квітня 1918 р... -1997. — с. 181-182.
- ³⁸Vjekoslav KLAJČ, «Povijest Hrvata», Nakladni Zavod MH, Zagreb, 1990. — с. 63.
- ³⁹Mirko VIDOVIĆ, «Hrvatski iranski korjeni», Zagreb 1991. — с. 19.
- ⁴⁰Mijo M. ĆURIĆ, «Staroiransko porijeklo Hrvata», Neovisna autorska naklada, Zagreb, 1991. — с. 95.
- ⁴¹Кравчук В. *Пахуня – чарівна часточка Волині. — Збаражж. «Рушник», 2016. - с. 140.*
- ⁴²Długosz J. *Dziejów Polskich ksiąg dwanaście / [przekład K. Mecherzynskiego] / J. Długosz. Kraków: W drukarni «Czasu», 1869. — Т. IV. Ks. XI, XII. — [8], S. 678.*
- ⁴³Jana Długosza roczniki czyli kroniki sławnego krylestwa polskiego, ks. XI (1413-1430). Warszawa, 2009, - S. 56.
- ⁴⁴Келембет С. *Князі Несвізькі та Збаразькі: XIII - початок XIV століть. —Кременчук: Християнська зоря, 2017. — с. 69.*
- ⁴⁵Petar Korunić. *NASELJA I STANOVNIŠTVO HRVATSKIH POKRAJINA 1828/18-30. GODINE. — Zagreb, 2019., S.165.*
- ⁴⁶Володимир Собчук. *Маловідомі актови джерела XV ст. з історії еліти пізньосередньовічної Волині.// Студії і матеріали з історії Волині.... Кременець, 2018. - с. 95.*
- ⁴⁷Тарас А. Е. *Грюнвальд 15 июля 1410 года. — Мн.: ФУАинформ, 2010. — с. 71.*
- ⁴⁸Jana Długosza roczniki czyli kroniki sławnego krylestwa polskiego, ks. XII (1431-1444). Warszawa, 2009. - S. 87.
- ⁴⁹Цинкаловський О. *Матеріали до праісторії Волині і Волинського Полісся.-Варшава,1961. - с. 202.*
- ⁵⁰Труды XI Археологического Съезда. —Київ, 1899. - Видані : -Москва, 1901, - с. 137
- ⁵¹Дашкевич Н.П. *Еще разыскания и вопросы о Болохове и болоховцах // Университетские известия. —К., 1899. -№1. — с. 11-12*
- ⁵²там же.
- ⁵³Собчук В. *З історії землеволодіннь шляхетських родів із княжими титулами у південній Волині 15-першої половини 17 століть. —с.333-360//Записки наукового товариства ім. Шевченка. Том ССХЛ. Праці комісії. - Львів, 2000. — с. 237.*
- ⁵⁴Vladimir Ćorović. *Istorija Srba, vol. I-III (BIGZ, Beograd, 1989). — S. 298.*